

דב"י זירא הוה בצע אכולה שירותיה. יש מפרשים דלא כרש"י [שלפירושו אינו ענין ל'לחם משנה'], שהיה רבי זירא בוצע על שתי הככרות שלא כמנהג רב כהנא (כן פרשו הרשב"א והריטב"א, וכן נהגו המהרש"ל והשל"ה. ולזה הסכים הגר"א).

וכתב הב"ח (רע"ד): 'וכך ראוי לנהוג, כשני הפירושים, לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה, וגם לבצוע שתי הככרות של לחם משנה, לחתיכות, שיאכלו כל המסובין מהם, ועל כל פנים יהא נוהג כך בסעודת בוקר, דכבוד יום קודם לכבוד לילה'. ואולם העולם נוהגים כדעה ראשונה (משנה ברורה שם). ושמעתי מאבי מורי זצ"ל בשם כ"ק אדמו"ר מאמשינוב שליט"א, שבאופן שאין מברכים 'המוציא' כגון בשהתחיל סעודת פורים קודם שבת ונמשכה לשבת, מסתבר שיש לבצוע על שני הלחמים ביחד גם אם אין נוהגים כן בשבת דעלמא, כי בלא זה אין ניכר ענין לחם משנה כל כך.

והאר"י ל' כתב שהבוצע צריך לאחוזו שתי הככרות בידו, ובוצע מן העליון בעודו מונח על התחתון. ופירש בספר בן יהודע שזהו 'בצע אכולה שירותיה' – בעודו אחוז בידו בככר התחתון, היה בוצע מהעליון.

'אמר רבי יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו: ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאהו בשדה...'. נראה שיתור היום שבפסוק נדרש כאילו נאמר שלש פעמים אכלוהו היום. מכאן לשלש אכילות ביום השבת.

ובא הרמזו בתיבת 'היום', על פי מה שאמרו שהמקיים שלש סעודות ניצול משלש פרעניות שנאמר בהם יום – כי לעולם ההצלה והגאולה נקראות על שם היום, והצרה על שם הלילה (עפ"י מהרש"א). ע' שם משמואל (ויקהל) בענין שלש סעודות, שהן כנגד שלש שבתות; שבת בראשית הראשונה, שבת מתן תורה ושבת שלעתידי לבוא. ומרומזו בשלש 'היום' – כי שלשה ימי שבת המה. וע' לעיל.

דף קיח

באורי פשט, הערות ורמזים

'עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות...'. יש לדייק מלשון הגמרא שעיקר הרגשת קדושת השבת הוא בסעודות, וכשלא יאכל הסעודה נעשה מהשבת חול. אכן לא אמר 'עשה שבת חול', כי קדושת שבת עצמה קבועה וקיימת ואינה משתנה, אבל 'שבתך' כלומר אותה קדושה שישראל מכניס בשבת על ידי הסעודות וכסות נקיה וכד', יכול לעשותה חול ממש (עפ"י לקוטים מר' צדוק הכהן, בטוף ספר פוקד עקרים עמ' 59. עפ"ש בהרחבה; פרי צדיק ויגש יב).

כיוצא בזה מובא בזה"ק (פר' קרח, דף קע"ט): מובא הביטוי 'שבת של חול' וכבר נאמרו בדבר כמה פירושים – ע' במובא בספר מאור ישראל קיט.

– עשה את עבודת הקודש ('שבתך') שאתה עובד – 'חול', כלומר בצנעה ובכיסוי, כאילו היו מעשים רגילים שאין ניכרת בהם עבודתך, 'ואל תצטרך לבריות' – שיהללו אותך וישבחוך על צדקתך וקדושתך (עפ"י ספרים).

'קערות שאכל בהן ערבית – מדיחן לאכול בהן שחרית. שחרית – מדיחן לאכול בהן בצהרים. בצהרים – מדיחן לאכול בהן במנחה. ומן המנחה ואילך שוב אינו מדיח...' טעם האיסור הוא מפני שעושה בשבת לצורך חול (רש"י. וכ"כ הראב"ד שבת כג, ז, שטורה לצורך חול. והרמב"ם כתב משום שהוא כמתקן, ופירש המגיד – משנה שבעצם גם כוונת הרמב"ם כך היא, שתיקון זה אינו אסור אלא מפני שנעשה לצורך חול). וכשיש לאדם כלים רבים, וגם אם לא ידיח בליל שבת, יש לו די כלים לשאר הסעודות – כתבו אחרונים שמצד הדין מותר לו להדיח הגם שבעקיפין הריהו חוסך לו עבודה מימי החול, כי בעצם הוא מדיח לצורך השבת ואין זה בכלל איסור חכמים. ואולם ראוי ויפה להחמיר בדבר, כחומר בעלמא ולא מצד גזרת חכמים (עפ"י תוספת שבת שכג, ח, כהסבר שבט הלוי ח"ו מב. וע"ע: ערוך השלחן שכג, ז; מנחת שבת פ, רנד. ובספר 'דברי חכמים' (ספ"ק 294) מובא בשם הגר"י קמייצקי וצ"ל שמוותר לכתחילה. וע' גם בשמירת שבת כהלכתה פרק יב הערה א.

'כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות; מחבלו של משיח...' יש להבין הלא חבלו של משיח קיים בזמן שכן דוד בא ולא בכל שבת ובכל דור. אמנם הגם שמשיח בן דוד יש לו זמן וקץ אימתי יבוא, אבל בחינת אורו של משיח ישנו בכל דור, וכמו שאמרו (בסנהדרין צח) מה שמו – דבי ר' שילא אמרי: שילה שמו. דבי ר' ינאי אמרי: ינון שמו. דבי ר' חנינא אמרו: חנינה שמו. ובודאי אמרו על רבם, שבכל הכנסיות של תלמידי חכמים נמצא התגלות אורו של משיח, ואמרו כל אחד על רבו. וכמו כן בחינת התגלות אליהו, כדאיתא במנחות (מה). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה. ובחדושי הרשב"א שם כ' שאליהו יתגלה לאחד בבית המדרש לדורש הפרשה. והיינו שיופיע בלבו התגלות התחדשות בדברי תורה והוא בחינת התגלות אליהו, וכדאיתא בספר נצח ישראל ממהר"ל מפראג... והנה התגלות אליהו הוא רק בבית המדרש של בית דין הגדול, והתגלות אורו של משיח הוא בכל פרט נפש לפי בחינתו, ונצרך לסבול מקודם 'חבלו של משיח'.

וקדושת השבת היא התגלות אורו של משיח כדאיתא בזהר הקדוש (ח"ב פח:), וביחוד בסעודת 'חקל תפוחין' שהוא שלימות נשמות ישראל שנקראו תפוחין, והיא מידתו של יצחק אבינו עליו השלום, מדת יראה וצמצום בנפש, שע"ז זוכים להתגלות אורו של משיח [ראיה' אותיות 'יראה'], ע"י ההסתר והחשכות, שעל ידה מתקנים כל המעשים (עפ"י פרי צדיק וישב ה).

'כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים.' לא אמרו 'כל המתענג בשבת' אלא 'מענג את השבת' – שאוכל ושותה לכבוד השבת ולא להנאת עצמו גרידא; שקדושת השבת היא לו לתענוג, שמקבל השגה יתירה בהכרת הבורא יתברך, והתענוגים הגופניים הנם עצה עמוקה לשתף גם את הגוף בתענוג היום (עפ"י תולדות יעקב יוסף פר' בור; בשם הגר"א, מובא במכתב מאלהו ח"ה עמ' 265; סוף קונטרס קדושת השבת (וע"ש במאמר ה שפירש מענג את השבת שבקרב), ועוד. וע"ע כתר שם טוב ח"ב דף ו. מכתב מאלהו ח"ב עמ' 15).

'המענג את השבת' היינו אדם שכל תענוגותיו הם בעניני העולם הבא, יום שכולו שבת, ומואס בתענוגי העולם הזה (הנקרא 'ערב שבת' – בע"ז ג.) שהם תענוגים מוגבלים – לכך זוכה לנחלה בלי מצרים, כמדת העולם הבא שהוא ללא גבול ומיצר (עפ"י תולדות יעקב יוסף פר' ויחי).

וכבר פירש רס"ג (מובא ברד"ק; שו"ת שבט הלוי ח"ט סוס"י קי) את הכתוב **אז תתענג על ה'** – תענוג גופך יהיה 'על ה', לא ככסילים שנאמר בהם לא נאה לכסיל תענוג, אבל המשכיל לא ירבה בתענוג יותר מדאי כי אם במשפט בעבור כי הוא מתעסק בחכמה ובה יתענג יותר, אלא שתענוגי הגוף במשפט ייטיבו שכלו ויחזקו כחותיו השלשה והם כח הזכרונות וכח הבחינה וכח המחשבה'.

'... והאכלתיך נחלת יעקב אביך...' מדת יעקב היא ביחוד אהבה ויראה, והוא קו אמצעי שאין לו גבול, שלא כמידות אהבה ויראה כשהן לעצמן שיש בהן פסולת ולכך צריכות לסייגים ולגבול עד פה תבוא – כי אפשר להגיע מהן לידי אהבות רעות ויראות רעות [וכענין ישמעאל ועשו שיצאו מאברהם ומיצחק], אבל על ידי יחוד אהבה ויראה אי אפשר לבוא לשום פסולת [והיא ישרות הלב המביאה לשמחה, כמו שכתוב ולישרי לב שמחה].

והמענג את השבת זוכה להשגת אור הגנוז שאין בו גבולות, כי הוא למעלה משכל האדם והשגותיו בעולם הזה (עפ"י קדושת השבת ה, עמ' 30; דברי סופרים לח. וע"ע: שיחת מלאכי השרת עמ' 31; רסיסי לילה עמ' 153). ע"ע דרשות בית ישי ס' יב.

(ע"ב) 'במה מענגו? רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אמר: בתבשיל של תרדין, ודגים גדולים, וראשי שומין'. עונג שבת בא לתקן את הקלקול הראשון. על ידי אכילת מינים הללו [או מינים אחרים כיוצא באלו, המכוונים כנגדם] מתקן את חטא האכילה מעץ הדעת טוב ורע; – הדגים לא היו שותפים באותה אכילה כי היו נכסים במים [ומאותה סיבה לא מתו הדגים במבול, ואין בהם שום בירור מאיסור חלב ודם וטריפות – מפני שהם הבע"ח הראשון שהוזכר בו 'נפש חיה' ולא היה בו שבירה]. התרדין יפים ללב וטובים לעינים וכל שכן לבני מעיים (ברכות לט.). – לתקן החטא הראשון שבא על ידי עין רואה ולב חומד ומילוי הכרס. והשום, אמרו (בב"ק פב.). שמכניס אהבה ומוציא קנאה – והוא קלקול הקנאה שהיה בחטא אכילת עץ הדעת (עפ"י פרי צדיק ויקהל ג).

'כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה [כדור] אנוש – מוחלין לו' – ששמירת השבת מורה על אמונה בבריאת העולם ובהש"ת. על ידי אמונתו זוכה לתשובה גמורה, תשובה מאהבה שאפילו הוא עובד עבודה זרה מוחלים לו, וזדונותיו נעשים זכויות (עפ"י ישמח ישראל פר' יתרו; פרי צדיק נצבים ו). והט"ז (רמב"א) פירש בשעשה תשובה, ומועילה לו שמירת שבת כהלכתה שיהא נמחל לו עוונות עם התשובה, הגם שעבודה זרה היא מעבירות החמורות שתשובה ויוהכ"פ תולים ויסורים ממרקים (וע"ע מאור ישראל כאן).

'אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן – מיד נגאלין'. שבת אחת כהלכתה גורמת שפע קדושה מלמעלה לששת ימי המעשה הבאים אחריה, ועל ידי התעלות האדם בימי החול ועבודתו באתערותא דלתתא, שוב זוכה בשבת הבאה למדרגות שלא היה יכול להגיע אליהן בשבת ראשונה (עפ"י קדושת לוי ויצא; קדושת השבת ב ג ועוד). רמזים נוספים בענין 'שתי שבתות' – ע' תולדות יעקב יוסף קדושים; תפארת שלמה ראש השנה. וע"ע להלן.

– '... ואין חותמין (בברכת 'השכיבנו') שומר [את] עמו ישראל לעד כדאיתא במדרש שבשבת אין צריכין שמירה, שהשבת שומר. ונוהגין לומר פסוק ושמרו בני ישראל את השבת וגו' – לומר שאם ישמרו שבת אין צריכין שמירה. והוא גם כן מעין גאולה כדכתיבנא לעיל, שאם שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין...' (טור או"ח רסו). וכן בפסוקי המועדות שאומרים, יש בהם ענין גאולה משום שהם זכר ליציאת מצרים, וכן 'תקעו' מעין גאולה, וכן כפרת העוון (עפ"י לבוש או"ח תקפב).

'יהא חלקי מאוכלי שלש סעודות בשבת'. צריך לומר שהיה עני וקיים בעצמו 'עשה שבתך חול', והתפלל על כך שיהא חלקו עם אותם שאוכלים ג' סעודות. שאם לא כן מה מקום לבקשה זו הלא יכול לאכול שלש סעודות וממילא יהא חלקו עמהם (עפ"י שפת אמת).

'הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף'. מלבד הטעם שכתב רש"י שהקורא בלא עת אינו אלא כמזמר שיר ומתלוצץ, יש שפירש לפי שדומה כמי שאין לו לצעוק ולהתפלל על ההווה ועל העתיד. או גם, מתוך שאומרו תמיד אינו מרגיש להתעורר עליו בימים שנקבע להודאה על הנסים שארעו בהם, ויבוא מזה להכחישם (עפ"י מאירי). ובתר"י (ברכות פ"ה) כתב: שבוה שאומר תמיד הלל על הנסים שעברו, נראה כמי שאומר שאין הקב"ה עושה נפלאות בכל יום (וע"ע טעמים בתר"י ובמאירי בשם הירושלמי). ודוקא בדרך שירה אסור, אבל דרך תחינה ובקשה – מותר, שהרי יש שאומרים תהלים בכל יום, וההלל בתוכו (עפ"י מגן אברהם תקפד, א – ומזה הוכיח שמותר לקרוא את ההלל בימים נוראים בדרך תחינה ככל אמירת תהלים).

כתב המגן-אברהם (תכב): מי שכבר קרא את ההלל לא יקרא לאדם אחר הבקי, מחשש 'הקורא הלל בכל יום...!'. יש מהפוסקים שתמחו על דבריו, הלא אותו יום הוא שייך בהלל, ומדוע ייחשב כמחרף ומגדף אם שונה וקורא (כן תמה בשו"ת שואל ומשיב (תליתאה ח"א סו"י קכ), וכן העיר המהרש"ם בספרו דעת תורה (תכב) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז מט). וכן במאור ישראל כאן).

על כל פנים, גם אם נתפוס חומרת המגן-אברהם, אין בכלל זה בן ארץ ישראל שמתפלל בחוצה לארץ ביום טוב שני של גלויות, והקהל אומר הלל – קורא עמהם [ללא ברכה] ואינו חושש, וכענין המבואר בברכות (כ): שלא יהא כל העולם עוסקים בו והוא יושב ובטל, ולא יצא מבית הכנסת ויפרוש מן הציבור (עפ"י שבט הלוי שם).

'יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי'. הפוסקים דנו בענין הזמן המדויק של השקיעה וצאת הכוכבים בעיר שאינה יושבת במישור, ויש בה מקומות גבוהים ונמוכים, ובמקומות הנמוכים נראית השקיעה וצאת הכוכבים מוקדם יותר מאשר במקומות הגבוהים; – יש סוברים שאם יש בעיר מקום גבוה שממנו אפשר לראות את החמה, הרי שזמן השקיעה בכל העיר נקבע לפי אותו מקום (עפ"י ברכי יוסף או"ח שלא. והעיד שכן נתפשט המנהג בעיר הקדש ירושלים וחברון. וכן לענין הנץ החמה, כתב באשל אברהם (בוטשאטש. מהדו"ת או"ח פט) שאם נראה הנץ במקום הגבוה שבעיר, זהו זמן 'הנץ' לכל העיר). וכן מדייקים מלשון רש"י ורב נסים גאון שבטבריה שהיא עמוקה, מצד הדין הולכים בה אחר השקיעה שבמעלה ההר, ולא אחר הנראה לעיניהם, אלא שהחמירו על עצמם שלא מן הדין, להתחשב בנראה בעיניהם ולהכניס את השבת מוקדם.

מצד שני יש מדייקים שלענין צאת השבת, מן הדין אנשי טבריה מוציאים את השבת מוקדם יותר מאנשי ההר – כי לענין צאת הכוכבים יש לילך אחר ראיית שלשה כוכבים בפועל ולא אחר הראות במקום הגבוה. נמצא לפי"ז שיש חילוק מצד עצם הדין בין השקיעה לצאת הכוכבים. [ולענין אנשי ציפורי, יש לדייק מלשון רב נסים גאון שמעיקר הדין היה אפשר להם להוציא את השבת מוקדם יותר, מאז שנראים שלשה כוכבים, אך בגלל שהיה שם עדיין אור, החמירו על עצמם לשמור עליהם עד שיכסיף (= ישחיר) העליון והחתון]. וכך סיכם הגר"מ פינשטיין את מסקנתו בנידון זה:

'ולכן להלכה, מדינא תלוי הכנסת השבת אף במקומות הנמוכים כמו על ההרים, ולהוצאת שבת תלוי בצאת הכוכבים כפי המקום, אף שהוא מצד הנמיכות. ולמעשה יש להחמיר לסיג במקומות הנמוכים כפי שקיעתם, אף שהוא בשביל ההרים (ולא שקיעה 'אמתית') כדהחמירו בטבריא, ולמעלה יתירה יש להחמיר גם ביציאה על צאת הכוכבים שבמקום ההרים, כיון שהמקומות סמוכים, אף שהוא סיג לסיג – כמו שאמר רבי יוסי. וכן ראוי לבעלי תורה להתנהג.'

וכיו"ב כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג כז): אמנם לענין שבת יש להחמיר משעה שנכסית החמה מעין כל, אך כשדנים על עיקר הדין, וכגון לענין מנין ימי מילה, הולכים אחר השקיעה שבמקום הגבוה שבעיר. ודחה שם הדעה (בקונטרס הנשף, מח) האומרת שמשעה שנכסית השמש למטה נידון כבין השמשות לעומדים למעלה אעפ"י שהשמש שם נראית.

'היא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו'. הגם שאסור לאדם להביא עצמו לידי חשד וצריך להתרחק מכל דבר המחשיד – זהו מצד האדם, אבל אם ארע שחשדוהו ואין בו, זכות היא לו (ע' בשו"ת מהר"ם מינץ ק).

'ונטעתי חמשה ארזים'. ע' דבר נחמד בספר 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' לר"ח ארנטרוי זצ"ל, עמ' צג.

'ורבי חלפתא ברבי יוסי'. מצינו בתלמוד כמה חכמים שנקראו בשמות זקנם, אבי אביהם או אבי אמם, כגון זה – רבי חלפתא בר' יוסי בר' חלפתא. וכן להלן קכא: רבי אבא בר חייה בר אבא (ומוזכר גם בברכות מג:). ולעיל קג. רבי יעקב ברה דבת יעקב.

וכן במשפחת הנשיאים – רבן גמליאל הזקן ורבי שמעון בנו ורבן גמליאל (דיבנה) וכו', וכן רבי יהודה נשיאה נכדו של רבי יהודה הנשיא מחבר המשנה. וכן מצינו בנדרים כג. 'בטנית בנו של אבא שאול בן בטנית', וכן בפסחים ע: 'הודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו'. ולהלן (קמז). הורקנוס בנו של רבי אליעזר בן הורקנוס. ובסוכה (כ:): מצינו שלר' יהושע (בן חנניה) היה בן אה ושמו חנניה – כשם זקנו, ועוד.

[ומנהג קהילות ספרד גם בחיי אבי האב, קוראים לנכד בשמו. וכן מוכח מרבי אליעזר שקרא לבנו הורקנוס בחיי אביו – לדברי הנצי"ב בהעמק שאלה (מ, ב).] [וכן מצינו להלן קלד. שקראו את הנולד על שם חכם חי – במעשים דנתן הבבלי]. והראני ידידי הר"א קלמן שליט"א תשובת הרשב"ש (רצא) שמבואר שהיו נוהגים כן במשפחתו, שכשנולד בן לבן הרמב"ן ז"ל, היו אמורים לקוראו על שמו בחייו, אלא שרצה הרמב"ן שיקראוהו על שם אבי אמו של התינוק, הוא רבנו יונה (שהיה מחותנו וגם בן דודו של הרמב"ן) שנפטר בסמוך לאותו הפרק].

'אמר רבי יוסי: מימי לא קריתי לאשתי ולשורי שורי אלא לאשתי ביתי ולשורי שדי'. יש לדקדק בלשון 'מימי' שאמר רבי יוסי. ונראה שבא להורות שעוד בטרם ילדה לו ילדים, קראה רבי יוסי 'ביתי' לפי שהאשה עיקר הבית מצד עצמה, לא משום הבאת הצאצאים והטיפול בהם. רמז לדבר בדברי הכתוב מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה – גם כשהיא עקרה ועדיין אינה אם לבנים, נקראת 'עקרת הבית' (מהר"ר אפיר שליט"א). ע' מאור ישראל.

'מימי לא עברתי על דברי חברי. יודע אני בעצמי שאיני כהן, אם אומרים לי חברי עלה לדוכן אני עולה'. התוס' שאלו איזה איסור יש אם זר עולה לדוכן ומברך, אם לא משום ברכה לבטלה [של ברכת 'אשר קדשנו... לברך'. עפ"י ספר האשכול ח"א עמ' 32]. ואולם שאר הפוסקים נקטו להלכה (עפ"י כתובות

כד: 'איסור עשה' וברש"י) שאסור משום 'עשה' דכה תברכו – אתם ולא זרים. אך דוקא אם מתכוין לברכה [או אף כשאינו מתכוין – למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה. כן כתב במשנ"ב. ובספר אבי עזרי (נשי"כ יד, יב) תמה על כך, שלעבור שלא בזמנו לכו"ע צריך כוונה, וכאן נחשב הדבר כלא בזמנו מאחר שאינו חייב לברך יותר מפעם אחת. וע"ע עונג יום טוב טו]. ויש אומרים דוקא בנשיאת כפים אסור, אבל אם מברך ללא שנושא כפיו – מותר (ע' בפוסקים או"ח קכח, א). ולכך רבי יוסי היה עולה לדוכן אם היו אומרים לו, כי לא היה מתכוין לשם מצוה אלא רק שלא לעבור על דברי חבריו, ובאופן זה אין איסור (עפ"י מגן גבורים. והובא במשנ"ב שם סק"ג. ע"ש ובבאה"ל). ומהר"ל כתב לפרש שאין מדובר כאן על עבירה כלל, אלא עיקר הכוונה לומר שלא יעבור על דברי חבריו, ואף על פי שהוא יודע בודאי שהם טועים מבטל דעתו בפני הרבים. וע"ש פירוש נוסף, וצ"ע.

בספר משך חכמה (נשא ו, כג) פרש בדרך זו: ודאי רבי יוסי לא היה מברך אפילו חבריו יאמרו לו שהרי איסור 'עשה' הוא כאמור, אלא היה עולה לדוכן ושותק (וכ"כ בספר האשכול. וע' גם מהרש"א כאן ומג"א קכח), ואעפ"י שיש לחוש לכאורה משום מה שאמרו (בסוטה לה:). שהעומדים אחורי הכהנים אינם בכלל ברכה, אך זהו דוקא משום שמראים בעצמם שאינם חפצים להיות מהמבורכים, אבל העם שבשדות שהם אנוסים במלאכתם – מתברכים (כמו שאמרו בסוטה שם ובסוף ר"ה), והיות שמעולם לא עבר רבי יוסי על דברי חבריו הריהו כאנוס בדבר ועלייתו לדוכן אינה אלא משום ציווי חבריו, ובכלל ברכה הוא.

ע"ע בבאור דברי התוס' המוקשים, ובמסתעף: שו"ת מהרי"ט ח"א קמט; דרכי משה ומגן אברהם קכח, א; שער המלך שבת יח, ה; שו"ת בית אפרים או"ח סה; הפלאה כתובות כד: נוב"ק או"ח ו; מנחת חינוך שעח, ה; חזון איש אה"ע ב, טז; עונג יום טוב טו; דבר אברהם ח"א לא; אגרות משה יו"ד ח"א רל, א; חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב ה; מאור ישראל.

'מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי'. רש"י במקום אחר (ערכין טו:) פירש שמעולם לא אמרתי דבר שהוצרכתי לחזור לאחורי לראות מי עומד שמה, כי אף בפני הבעלים הייתי אומר אותו דבר (ופירוש זה נקט לעיקר מהר"ל בפירושי האגדות).

ואין בדבר משום 'לשון הרע', כי סובר רש"י שכל דבר שאינו נרתע מלאמרו בפני בעליו, שאין בו שקר (ר"ח ערכין טו) אלא תוכחה (ע"ש בשפת אמת) – אין איסור לאמרו לאחרים. והתוס' (שם) פרשו [כגרסת השיט"מ"ק] בדבר היכול להשתמע לשתי פנים, שאם אין נמנע מלאמרו בפני בעליו הרי אינו אומרת בתורת גנאי וקנטור ומותר.

'יתני לי דלא סגינא ד' אמות בגילוי הראש'. בכמה מקומות נראה שמנהג כיסוי הראש בכל עת לא היה נחלת הכלל אלא היחידים בלבד נהגו בו, בייחוד תלמידי חכמים (ע' קדושין לא. 'רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש, אמר שכונה למעלה מראשי'. וכן בזהר (פינחס מה:). מובא שאסור לת למיד חכם ללכת בגילוי הראש. וע' גם ברמב"ם דעות ה, ו; מורה הנבוכים ח"ג נב; ארחות חיים תפלה מח וכלבו יא – שהיא מידת חסידות. וע' גם מג"א צא סק"ג. וכן מבואר משאר הפוסקים – ע' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד ב). וכן משמע כאן, מלשון 'יתני לי', שאין זה אלא מנהג חסידות ולא מן הדין (כדברי התוס' בבכורות ב: רישב"א מגילה כח. ר"ן ספ"ק דע"ז, ועוד. וכן הוכיח הגר"א באו"ח ח, ב).

ויש סוברים שאסור הדבר מצד הדין לכולם, ומה שהאמוראים נשתבחו בעצמם היינו בכיסוי בסודר או בטלית מלבד הכיסוי התחתון (עפ"י שו"ת מהר"י ברונא קסה; ב"י ח), או נשתבחו שאפילו בכדי ד' אמות בלבד היו נזהרים, אבל לשהות זמן רב אסור לכל (עפ"י צמת צדק פסקי דינים או"ח ח). ומכל מקום כבר פשט המנהג בישראל עם קודש לכסות הראש, וצריך לנהוג בו כשאר מנהגות שנהגו ישראל. ולדעת הט"ז בזמננו יש איסור להיות בגילוי הראש מן הדין, אף כשיושב בביתו, מפני 'שחוק

הוא עכשיו בין העכו"ם שעושיין כן תמיד, תיכף שיושבין פורקין מעליהם הכובע'. ואולם במקום הפסד ממון יש להקל בדבר (עפ"י שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד ב).
א. יש לומר שלדעת הט"ז אסור מן הדין אף פחות מד' אמות. ואולם בשעת שינה מסתבר שמן הדין מותר, שאין בזה משום חוקות הגויים. וע' בלשון המשנ"ב ב סקי"ב.
ב. לדינא די בכיסוי המכסה מיעוט הראש, כל שנחשב לבני אדם שראשו מכוסה, וכן לענין ברכה ותורה. והרוצה לחוש לדעת יחיד, יחמיר בכיסוי רוב הראש (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א א).
והחזו"א נקט להצריך בכיסוי רוב השערות (עפ"י אעלה בתמר (תשס"ה) עמ' י, ובהערת הגר"ח"ק שם).

'יומא חד הוה קא סליק בדרגא, איפסיק ליה חוטא ולא נחית ואתא כמה דלא רמיה'. נראה שנפסק חוט אחד באופן שלא נפסלה הציצית, וחשש למצוה מן המובחר שיהיו שמונה חוטים שלמים (שפת אמת).

'אבוך במאי זהיר טפי?' 'פירוש, דכל תלמיד חכם ראוי לו לקבוע לעצמו מצוה אחת לקיימה כהלכתה' ('חדושי הר"ן). 'שיש לאדם להיות זהיר וזריז לכל הפחות במצוה אחת, שעל ידי אותה מצוה יקנה שכר עליון כאשר זהיר וזריז במצוה אחת מאד...'. (מתוך חדושי אגדות למהר"ל, ע"ש. ויסוד לדברים בפירושו המשנה להרמב"ם – סוף מכות).

וכן מובא בספרים, שלכל אדם יש תפקיד ותיקון מסוים שאין לזולתו, שאליו הוא נשלח לעולם הזה. ומובא בספרים סימן לאדם לעמוד על הדבר השייך לשרשו – באותו ענין שיצרו תוקפו ביותר. ע"ע: אור המאיר נשא; שבט מוסר א, יד; צדקת הצדיק מט, קפא. ומצינו גם לאידך גיסא; מצוה או לימוד שלבו חפץ בהם ביותר, שם עיקר חלקו – ע' שבט מוסר כג, ל.

– '... התורה מזככת את כל האדם. אך במקום שידוע בעצמו שיש לו חסרון, שם צריך למצוה מיוחדת שיחזיק בה, כמו שמצינו בגמרא 'אביך במה זהיר טפי – אמר ליה במצות ציצית', כי היה צריך לזאת המצוה על פי בינתו, ועל ידי זה נשלם החסרון' (מי השלוח ח"א לקוטים למש"י).

'ככתבם וכלשונם'

'שבת היא בחינת הדבקות והרוחניות, ושלימותה היא בתוך עצמה ולא חסר בה כלום מבחוץ. ועל כן לא שייכת בה בחינת זמן שהוא הגבלה וחסרון, כבחול, כי ככל אשר תתאמת השבת באדם, בה במדה יוצא הוא אל בחינת למעלה מן הזמן. וזהו אמרם ז"ל **כל המענג את השבת זוכה לנחלה בלי מצרים** – פירוש, מי שזוכה לגדרה של השבת ואין לו כל צורך בעניני חול, וגם לא יתענג בעולם הזה אלא בענגו את השבת, וכבוד השבת – הרוחניות והשגתה – הוא הוא תענוגו האמיתי, הרי הוא יוצא ממצב ההגבלה אל מצב אי-ההגבלה. ברכת השבת היא ההתפשטות מקטנות הדעת המוגבלת במושגי העולם הזה אל עולם הרוחניות שהוא הנחלה בלי מצרים, וזהו הדרך אל העולם הבא.

ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אתו – ויברך אלקים: בצאת האדם מעולם ההגבלה אל בחינת 'חוץ לזמן', פירוש חוץ להבחנות העולם הזה – אז ויקדש אותו: השבת מתקדשת. חולין פירושו דבר שאינו מזומן לכל תכלית נעלה. קודש, לעומת זאת, הוא בחינת הזימון, כגדר הקדושין. לקדש את השבת פירושו להודמן ולהתייחד רק לרוחניות השבת, וזהו גדר זכור את יום

השבת לקדשו, כי בזה שהאדם מקדש את השבת נעשה גם הוא קדוש כי זוהי הדבקות הפנימית ביותר בבחינת והייתם קדשים כי קדוש אני ה' אלקיכם. דבקות זו היא בחינת העולם הבא. נמצאת למד כי גדר השבת הוא להסתלק מהערכים השליליים המוגבלים של הגשמיות. ואיסורי המלאכה על כל גדריהם גם הם מבחינה זו. וזהו אמרם ז"ל (ביצה טז.) שכל המצוות נתנו בפרהסיא חוץ משבת שניתנה בצנעה, שנאמר **אות היא ביני וביניכם**; ופירשו בגמרא שמתן שכרה לא נתגלה. וכתב הר"י גיקטיליא ז"ל שמתן שכרה לא יתכן לגלותו כי הוא קדושת השבת שבפנים הלב, שהוא הוא עצם העולם הבא. השבת שורש כל הקדושה, וממנה תתפשט הקדושה אל תוך החול. וכן כתב ב'ראשית חכמה' (שער הקדושה פ"ב): **זמה שצותה תורה קדושים תהיו כי קדוש אני**, הוא שנתקדש ונמשיך עלינו בכל יום ויום מאור קדושת השבת אם נקדש עצמנו מעשיית מלאכה וטהרת המחשבה...'. כל קדושת החיים מתפרשת ומתאמתת במדת דבקותנו לשבת. השבת מבררת אם אמת הוא שאין לנו דבר לעשותו ואף לא לשאוף אליו, זולת הרוחניות. וזהו **אות היא ביני וביניכם**; כי השבת היא האות המברר אמיתות האדם' (מתוך מכתב מאליהו ח"ב עמ' 15-16).

'מדור מיוחד קובע לעצמו בענין כבוד, מה שמצינו כי בשעת הדין שואלים את האדם 'המלכת חברך עליך בנחת רוח' (מובא בראשית חכמה שער היראה פ"ב במסכת גיהנום). להמליך חבר – היינו לתת לו כבוד מלכים ולהתבטל לפני רצונו. עד כדי כך! אין הדברים אמורים בעניני מצוות ודעות. דעת של תורה או חיוב של מצוה אי אפשר לבטל לפני רצונו של חבר. בדברי רשות הדברים אמורים. על זה אנו מתפללים 'ונפשי כעפר לכל תהיה', וזו"ל אומרים 'אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו שנאמר **והחכמה מאין תמצא** (סוטה כא:). כמה אדם צריך להתבטל כדי לשמוע דבר-תורה ולהקשיב היטב, ולהתבונן בו כפי יכולתו! כל לימוד בצוותא דורש התבטלות תמידית ממש! ואין צריך לומר בדברים קטנים שאני צריך לבטל דעתי לפני דעת חברי, כגון שאני רוצה שהחלון יהיה פתוח והוא רוצה שיהיה סגור ועוד כהנה. ואפילו בידיעות שאני יודע על עצמי בודאות – אם אחרים אומרים אחרת, יש לי לבטל דעתי; **ואמר רבי יוסי: מימי לא עברתי על דברי חברי. יודע אני בעצמי שאיני כהן – אם אומרים לי חברי עלה לדוכן אני עולה**.' דעת התורה בזה מנוגדת מאד לדיעה השולטת היום בעולם. אדם בדורנו בשום אופן אינו רוצה להכניע את עצמו לפני אחרים, והוא רואה בזה חולשה שהאחד מתבטל לפני חברו. ומה נעשה, כך התורה מלמדת אותנו להוקיר את הצלם-אלקים של הזולת. ההבתלות לפני חברים היא ההתלמדות של כבוד הצלם-אלקים... (מתוך עלי שור – ח"ב עמ' רלא. וע"ע: שבת מוסר מ,כה).

*

'... ולכן אמרו בזוהר כי צדיק הוא מדרגת 'שבת', שכל ימיו שם שמים נכחו בדביקות גמור. ולכן הלל על שם מדרגתו היה אומר ברוך ד' יום יום – שם שמים והכרת הנוכח מהשי"ת נעשו אצלו כבריכה שאינה פוסקת, וכברכת יום השבת שנאמר בו **ויברך... כך נעשה אצלו בכל יום, ובכל יום מאכלו דוגמת מאכל שבת...** וזה הקיבול שכל למי שהגיע למדרגת 'דרוש', שכל ימיו שבת, שהוא מעין שיש לו בריכה ומעין

שאינו פוסק בדרכים וגבולים... כי כמו מים מכונסים כשעומדים זמן רב מתקלקל, משא"כ במעין שנובע בכל עת טיפות חדשות ואין מתקלקל לעולם, וכן כל המעשים שתחת השמש יש להם גבול שהם עדיין בחידושה ונתיישה, וכשעבר הגבול מתקלקל עד שהאדם קץ בו, אם לא כשהוא מדרגת מעין, שיש בכל עת טיפה חדשה אז אין מתקלקל. וכן כל תענוגי האדם בעולם הזה, לסוף קץ בהם לעת זקנתו, כמו שכתוב בקהלת ובשילחי שבת (קנב). לפי שהם תחת השמש ותחת הזמן יש להם גבול בזמן, אבל בעבודת ד' צריך להיות בכל יום כחדשים, כמו שאמרו שילחי ברכות ס"ג ב' ובעירובין נ"ד ב' בלימוד תורה, וביקרא-רבה בקריאת שמע, שלא תהא כפרטוגמא ישנה. [וע' בירושלמי פ"ט דברכות ה"ה על פסוק אל תבוז כי זקנה אמן - אומתך, אם נזדקנה עמוד וגודרה. פירוש, בהוספות גדרים מדברי סופרים. ודברי סופרים בתורה שבעל פה שמתחדש בכל יום, זהו הטיפה חדשה שהם על ידי זה כמחדשים ואין מתיישנים, כי נובע בכל יום טיפה חדשה מחכמי ישראל בעל רוח הקדש במדרגת דעת, שזהו מדרגתם]. וזהו רק על ידי מדרגת 'דרוש' שנעשה כמעין שיש בכל יום טיפה חדשה. וזה שאמרו שם בעירובין שכל זמן שהוגה מוצא טעם. ולכך זקני עם הארץ דעתן מטפשת (קנים פ"ג מ"ו) - רצונו לומר הדעת בעבודת ד'. ואף שיש להם דעת [רק שאינו חסיד, כמו שאמרו (אבות ב) ולא עם הארץ חסיד], גם היא מתקלקלת לעת הזקנה ככל הענינים שתחת השמש שמסתלקים בזקנות כמו שאמרו בפרק שואל, לפי שגם היא אצלם יש לה גבול ואינה במדרגת מעין והניחא הגמורה במעשים שיהיו נוחים לו לעולם ולא נזדקנו אצלו עד שיהיה שבע וקץ בהם, זה הוא רק על ידי הטפה חדשה שיערוף בכל יום, וזהו יערף כמטר לקחי... כרביבים... [וכמו ששמעתי גם כן על פסוק גשם נדבות תניף אלקים נחלתך ונלאה אתה כוננת, שיש להשי"ת גשם נדבות שמטיף טיפות חדשות, והם דוגמת תנופה, מוליך ומביא מעלה ומוריד, לעצור רוחות רעות וטללים רעים הנושבים בלב האדם, ועל ידי זה מכונן הליאות שבאדם, שאינו לואה וקץ במעשיו], שהוא מדרגת יום השבת, וצדיק שכל ימיו שבת, המתהלך את אלקים בחברתו תמיד, כי הליכה לשון התחברות תמידי עמו, כענין 'הולך את חכמים יחכם', ולכך זקן ובעת הנ"ל הוא רק זה שקנה חכמה בקנין כנ"ל, שאז נעשה כמעין, והחכמה מזדקנת והימים ירבו ולא יתמעטו... (מתוך דובר צדק עמ' 52).

*

'יהא חלקי ממתני בדרך מצוה' -

'... באותו ענין מגלה המהר"ל דבר עוד יותר עמוק, לא יסולא בפז; והוא על המימרא של ר' יוסי בשבת קיח ע"ב 'יהא חלקי ממתני בדרך מצוה', וכתב הוא ז"ל: 'ולמה אמר עם המתים בדרך מצוה ולא עם עושי מצוה? אבל המתים בדרך מצוה הוא מתנועע אל השי"ת - נחשב שהוא עם השי"ת, כי התנועה אל הדבר כאילו הוא אחד עמו, משא"כ מי שעשה כבר המצוה וקנה אותה - הרי קנה המדריגה שיש לעושי מצוה אבל לא ייאמר בזה שהוא מתעלה להתדבק בו ית' לגמרי. אבל כאשר הוא מת בדרך מצוה והיה מתעלה להתדבק בו ומתוך זה הרי הוא מת - הרי מתדבק עם השי"ת' (דרך חיים על אבות ד,יח).

הרי התנועה אל המצוה היא הדבקות האמיתית, כי בזה האדם הולך ומתקרב אל הקב"ה. כאשר גמר המצוה יש לו מדריגה ושכר אבל הדבקות שבתנועה כבר נפסקה. זהו סימן חיים מובהק: כל חי מתנועע. החי העומד תמיד על מקום אחד סימן הוא שהוא משותק וחולה. אין

חיים בלי תנועה! וכמו שהחיים הטבעיים מתבטאים בתנועה גופנית, כך מתבטאים החיים העילאיים בתנועה רוחנית. לכן ההליכה בתורה היא העמל הנכון וההליכה לקראת מצוה היא הדבקות המבוקשת. המסתפק בעיון אחד בסוגיא עדיין אינו 'חי', ולא הגומר מצוה דבוק בהשי"ת אלא ההולך לעשותה. אי אפשר לעמוד במקום אחד בתורה, ודלא מוסיף יסף.
(מתוך עלי שור ח"ב עמ' תרמב-תרמג)

דף קיט

'יתי לי דכי אתא צורבא מרבנן לקמאי לדינא, לא מזיגנא רישי אבי סדיא כמה דלא מהפיכנא בזכותיה'. בספר שפת אמת צדד לפרש שלא כפי המשמעות הפשוטה, כי מדוע יהא מותר להפך בזכותו של אחד מבעלי הדין יותר מחברו, אלא עיקר הכוונה שהניח כל עסקיו וקיבל מיד את הדין הבא לפניו, וכמו שאמרו (בכתובות קה. ובשנועות ל.) שיש להקדים דינו של תלמיד חכם. אכן העיר שמדברי הפוסקים (בחו"מ טו) מבואר שמהפך בזכותו של תלמיד חכם כמה שיכול, כמו ב'זה בורר לו אחד' שהבורר צריך להפוך בזכות בעל הדין שבררו. ונראה בטעם הדבר שמותר, שמדובר בדין שתלוי במידת יושרו או רמאותו של הנידון, והרי מסתבר שהת"ח נהג כיושר, ועל כן ההיפוך בזכותו הוא מפני שיקול ענייני שיש להעמיד הת"ח על חזקת יושרו (וכ"מ בסמ"ע טו סק"ד). ולפי"ז בדין שאינו תלוי ביושר האדם, כגון ספק בלשון השטר או בממון שהזיק, צריך להתייחס לשני בעלי הדין בשוה.

'רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא, אמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה. רבי ינאי לביש מאניה במעלי שבת ואמר בואי כלה בואי כלה' –
'אין ספק, כי אם הוא כסברת קצת קלי עולם דחושבים די בקבלת תוך חצירו של אדם, לא היו אומרים 'בואו ונצא' כנראה, כי היו תוך העיר. והיו מתחברים לצאת לשדה לקראת השבת האורח הנכבד' (כתבי האריז"ל, שער הכוונות סד. מובא בנן יהודיע).

'... וכל הרשעים הלא יתלוצצו וילעגו למו, מהו ענין היציאה אל השדה, וכי משם היא באה, וגם מה שייך בכלל לצאת לקראת שבת, והלא לכאורה יותר נכון שישב בביתו במנוחה ושלוחה ובאופן זה יקבל פני שבת?

אבל באמת טענתם באה מצד זה שאינם יודעים מהו עולם המעשה, שאילו ידעו והבינו יסוד זה, לא היה מקום למחשבתם זו.

חז"ל הורונו שבכדי לקבל שבת צריך דוקא ל'ציור'. אופן הציור הוא לצאת אל השדה. ורק על ידי ציור זה מקבלים פני שבת, ומי שאינו מודה ביסוד זה, הנהו בור ועם הארץ ב'סוד הציור', ורק הצדיקים ההולכים בדרכי ה' הם יודעים את זה. ולכן ר' ינאי קבל שבת רק ע"י 'ציור', שיצא אל השדה ואמר 'בואי כלה' (דעת חכמה ומוסר לרבי ירוחם ליבוביץ ממיר, ח"א מב. וראה לקט שיהות מוסר לרי"א שר עמ' תלה).

הנה קטע מתוך 'מכתב מאליהו' (ח"ד עמ' 143 ואילך) בקיצור מועט, ומקור הדברים ביתר הרחבה, בספר פרי צדיק (ויגש ו):
'אילמלי משמרינ ישראל שתי שבתות כהילכתן מיד נגאלין (לעיל קיה). 'שתי שבתות' היינו שתי דרגות בשבת – שבת עליונה ושבת תחתונה, שבת פנימית ושבת חיצונית. 'מיד נגאלין', כי אם זוכים לשבת בחיצון ובפנים – היינו שלימות, והיינו גאולה.